

Archeologický výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Turnově – Nudvojovicích

V souvislosti s rekonstrukcí nudvojovického kostela, která probíhala v letech 2001 a 2002 mělo dojít i k zásahům historických terénů. Proto zde bylo nutné provést předstihový archeologický výzkum. Po velkoplošných záchranných akcích v lokalitě Turnov – Maškovy zahrady byl tento rozsahem nepříliš velký výzkum vítanou změnou.

Kostel svatého Jana Křtitele leží na levém břehu řeky Jizery na ostrohu vyvýšeném cca 10 m nad okolní terén v nadmořské výšce 255 m. Nachází se v území soustavně využívaném již od staršího pravěku (o tomto osídlení se zmíníme v některém z příštích pokračování). Doklady lidských činností z období středověku sahají nejméně do 12. století.

Vlastní stavba kostela, jak ji vnímáme dnes, však pochází až z první poloviny století třináctého. Jde o nevelkou jednoduší stavbu (přibližně 14 x 8 m,) bez věže s pravouhlym závěrem a tribunou, která ve spojitosti s archeologickými nálezy z bezprostředního sousedství kostela dovoluje uvažovat o blízkém panském sídle. Nudvojovický kostelík prošel v roce 1894 rozsáhlejší rekonstrukce. Z tohoto roku e nám zachoval i povzdech J. V. Šimáka nad víceméně živelnou úpravou kostela: *„Teskně vzpomínáme, že i při této stavbě hříchy spáchány byly na svatyňce. Dělníci, vesměs z osady, pracovali s láskou v „svém“ kostelíčku, úřad děkanský patronátní prvním požadavkem kladl, aby bylo vše zachováno v původním slohu a podobě. Ale nebylo žádného vedení, nebylo odborného dozoru. Na stříšku, kde dříve seděla štíhlá vížka o svislých stěnách, posadili nyní vížku dole širší, nahoře užší, jako seříznutý jehlan. Šikmé boční stěny na gotické stavbě. V postraní zdi choru zedník prorazil okno, neměře, nekresle, od oka. Okno není ani v souhlasu s ostatními, ani nemá nutných proporcí. Portál průčelní, ještě románský, zdvihli sice do původní výše (byl svrchu zazděn), ale ovrhli cementem , pod nímž zmizel původní detail v kameni. Hrobku otevřeli a rozkopali. Při tom nebylo znalce, protokolu, nákresu. Naštěstí nenalezeno ničeho než kostí.“*

Při rozebírání původní oltární mensy byla nalezena cínová krabička s 31 závitky svatých ostatků. Byla opatřena pečetí nejspíše pražského biskupa Daniela II: doba episkopátu 1197 – 1214. Na základě tohoto nálezu i jisté archaičnosti stavby byl nudvojovický kostel pokládán za románskou stavební památku. Náš přední stavební historik Dobroslav Líbal jej však počátkem 70. let minulého století zařadil mezi památky z období rané gotiky. Bylo tedy zřejmé, že nález svitku ostatků opatřený pečetí biskupa Daniela II. nemůže souviset se stávající kostelní stavbou. Nemohla na místě gotického kostela stát starší církevní stavba?

Právě na tuto otázku jsme se snažili odpovědět naším záchranným výzkumem.

Záchranná akce se soustředila pouze na prostor bezprostředně zasažený stavbou – sondy tak „oběhly“ interiér stavby do vzdálenosti 1 – 1,5 m od stěny. Při rozebírání historických terénů bylo registrováno 75 různých vrstev, z nichž se 40 podařilo datovat. Nejstarší nálezy pocházely z mladší doby kamenné, nejmladší pak korespondovaly s rekonstrukcí kostela na konci 19. století. K nejčilejším stavebním a dalším terénním aktivitám došlo mezi 12. a 15. stoletím. V sondách jsme například našli 17 pohřbů, včetně novorozeněte a gravidní ženy s plodem. Za nejzajímavější zjištění však pokládáme substrukci z nasucho kladených kamenů, která byla nalezena ve všech sondách po vnitřním obvodu kostela. Lze ji interpretovat jako kamennou podezdívku stavby dřevěné konstrukce – jde o přímého předchůdce stávajícího kostela sv. Jana Křtitele s datací do poloviny 12. století. Rozměry této stavby činily cca 9,5 x 6,2 m, mocnost podezdívky se pohybovala od 0,7 m - 1 m. K zániku této stavby pravděpodobně došlo, s ohledem na nálezy spáleništních vrstev, čoček uhlíků a mazanice na koruně podezdívky, při požáru. Podle nálezu této stavby je zřejmé, že svitek ostatků s pečetí biskupa Daniela II. souvisel s touto stavbou. Ale archeologické zjištění šlo ještě dál. Hroby, které jsme v interiéru kostela objevily, se nacházely ve 3 úrovních a nejméně ve 4 časových horizontech. Nejmladší 2 pohřební horizonty souvisejí se stávající raně gotickou stavbou. Třetí horizont lze spojit s jeho předchůdcem. Tyto pohřby respektují vnější líc stavby

na kamenné podezdívce a je pravděpodobné, že se tehdy uvnitř kostela nepohřbívalo. Nejstarší pohřby však zasahují dokonce pod základ této stavby na podezdívce a logicky tedy jsou starší než předchůdce stávajícího kostela. O čem by mohl tento nález svědčit? Nemohly by tyto pohřby souviset s ještě starší křesťanskou stavbou? Ale zde se naše úvahy dostávají na poněkud „tenký led“, protože jim chybí opora v zjištění jakýchkoliv přímých důkazů - stop této hypotetické stavby. Vodítkem nám totiž jsou pouze stratigrafická pozorování a několik málo fragmenty keramických nádob, které by mohly pocházet z mladších etap raného středověku.

Nudvojovický kostelík leží na trase důležité komunikace - pojizerské stezce. Zřejmě sloužil jako místo odpočinku a ochrany, na trase do správního centra Mladé Boleslavi přes Klášter Hradiště nad Jizerou. Právě druhá z lokalit, Klášter Hradiště nad Jizerou, mohla mít důležitou fundační a ochrannou funkci. Je pravděpodobné, že před založením cisterciáckého opatství Panny Marie osazením cisterciáky z kláštera v Plasech v roce 1177, se zde nacházel klášter benediktinů. Ti mohli mít zájem o založení nudvojovického kostela. Byl totiž vystavěn na křižovatce pojizerské stezky z cestou z Jičína a Hradecka u brodu přes Jizeru.

V literatuře je uvedena též hypotéza o založení kostela s panským sídlem rodem pánů z Hruštic. S ohledem na přiřazení pečeti svitků ostatků Danielovi II. předpokládal Petr Landr, že tehdy ještě hypotetický starší kostel nechal vystavět Markvart z Března a z Hruštic mezi lety 1197 až 1214. Po zhruba třicetileté existenci kostela přenesli pak Markvartici své sídlo na Hruštic do z hlediska obrany strategičtější polohy.

Při archeologickém výzkumu v nudvojovickém kostelíku došlo k objevu jednoho z nejkrásnějších artefaktů, kterým se pyšní archeologická sbírka turnovského muzea: jde o dutý bronzový dvojdílný ostatkový křížek typu *enkolpion* s novozákonními motivy. Nacházel se v zásypové vrstvě nad nejmladšími hroby, které pocházely z poloviny 15. století.

Na základě podrobného ikonografického rozboru bylo možné nudvojovický křížek velmi dobře datovat a také určit jeho provenienci. Početná skupina křížků tohoto typu (podle fotografií a kreseb jde dokonce o jednu odlévací formu) se totiž našla ve východním Polsku v okolí Přemyšle a Čermna (Czremna). Z hlediska časového zařazení jde o nejmladší výrobky, které lze datovat až do čtvrtého desetiletí 13. století. Mohly se sem dostat přímo obchodem z Kyjevské Rusi nebo, což je s ohledem na jejich datování ještě pravděpodobnější, se v okolí Přemyšle nacházela přímo dílna kyjevských kovolců, kteří se sem uchýlili před vpádem Tatarů v roce 1241.

Nudvojovický křížek tedy pochází nejspíše z východního Polska. Byl užíván po poměrně dlouhý čas, o čemž svědčí nešetná oprava železným hřebem. Zajímavá je otázka kdy a jak došlo k jeho uložení do země, vždyť šlo o předmět, který byl užíván knězem při bohoslužbě. Nevíme, jaká byla ve středověku v kostele podlaha, mohla být hliněná? Mohl jej kněz prostě ztratit? Nebo byl křížek s jedním z duchovních pohřben a při následném uložení dalšího zemřelého pod podlahu kostela byl hrob předchozího narušen? Kdoví...